

A. Atıcı

Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü,
Kırklareli, Türkiye (aticiabdulkadir@gmail.com)
ORCID: 0000-0002-0571-397X

**Sungur Dialektinde Bazı Kelime ve Eklerin Sonundaki /n/ Ünsüzü
Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme**

Özet

Tarihsel dönemde çeşitli Türk devletlerine ev sahipliği yapmış olan İran coğrafyası günümüzde de Türklerin yaygın olarak yaşamaya devam ettiği önemli bir coğrafyadır. Kazak, Horasan, Türkmen, Kaşkay, Sungur, Halaç vd. olarak adlandırılan Türk grupları İran'ın dört bir yanına dağılmış durumdadır. Bu dağılımda Türk nüfusunun en yoğun olduğu bölge İran'ın kuzeybatısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmaya konu olan Sungur diyalekti de zikredilen bölgenin güneybatı ucunda yer almaktadır. Sungur diyalekti farklı etnik grupların kesiştiği bir bölgede yer alması sebebiyle de kendine has dil bilgisel özellikler göstermektedir. Bu çalışmada da Sungur diyalekti merkeze alınarak bazı kelime ve ek sonu /n/ ünsüzünün durumu diğer komşu Türk diyalektleriyle karşılaştırılacaktır. Böylece aynı ağız coğrafyasını paylaşan Sungur diyalekti ile diğer komşu Türk diyalektlerinin benzeştiği ve farklılaştığı özellikler ortaya konulacaktır.

Anahtar kelimeler: İran, İran Türkleri, İran Türk diyalektleri, Sungur diyalekti, kelime ve ek sonu /n/ ünsüzü.

A. Atıcı

Doç. Dr., Kırklareli University, Modern Turkic Languages and Literatures Department,
Kırklareli, Turkey (aticiabdulkadir@gmail.com). ORCID: 0000-0002-0571-397X

**A Comparative Examination of the Consonant /n/ in Some Word-ends
and Affix-ends in Sonqur Dialect**

Abstract

Iranian geography, which hosted various Turk states in the historical period, is an important geography where the Turks continue to live as a fundamental element today. Kazakk, Khorasan, Turkoman, Qashqai, Sonqur, Khalaj and others. Aforementioned Turkish groups are scattered all over Iran. In this distribution, the region where the Turkish population is densest appears to be the northwest of Iran. The Sonqur dialect, which is the subject of the study, is located at the southwestern end of the mentioned region. Since the Sonqur dialect is located in a region where different ethnic groups intersect, it has its own grammatical features. In this study, the Sonqur dialect will be taken into the center and the situation of some word and suffix /n/ consonant will be compared with other neighboring Turkish dialects. Thus, the characteristics that the Sonqur dialect, which shares the same dialect, and other neighboring Turkish dialects are similar and differentiated will be revealed.

Keywords: Iranian, Iranian Turks, Iran Turkish dialects, Sonqur dialect, consonant /n/ in word-ends and affix-ends.

0. Giriş

Gerek tarihsel açıdan gerekse de günümüz açısından son derece önemli bir coğrafya olan İran, Türkoloji çalışmaları açısından da her zaman son derece stratejik bir alan olmuştur. Uzun süre ve kesintisiz bir şekilde Türk devletleri tarafından yönetilmiş olması (962–1925)¹, günümüzde de Türkiye Cumhuriyeti'nden sonra Türk nüfusunun (Şahit'e göre en az 18 milyon [1], Blaga'ya göre 20 milyon [2, s. 276], Saray'a göre 25 milyon [3, s. 19], Sarrafi'ye göre 25 milyon [4, s. 60–71], [5, s. 56-63], Albayrak'a göre yaklaşık 31 milyon [6, s. 369–370, Güldiken'e göre 33 milyon [7, s. 47-48], Çehregani'ye göre 34 milyon [8, s. 73]) en yoğun olduğu coğrafya olması bakımından İran göz ardı edilemeyecek bir coğrafyadır.

Günümüzde İran coğrafyasında Türk nüfusunun en yoğun olduğu bölge “Güney Azerbaycan²” olarak da adlandırılan ve İran'ın kuzeybatısına denk gelen bölgedir. Bu bölgenin dışında İran Türklerinin en güney temsilcileri olan Kaşkay Türkleri, yine İran'ın kuzeydoğusunda bulunan Kazak, Horasan ve Türkmen Türkleri, Tahran'ın güneybatısında yaşayan Halaç Türkleri gibi gruplar da yer almaktadır.

Bu çalışmada ortak diyalekt havuzunda yer almaları bakımından İran'ın kuzeybatısında yer alan diyalektler dikkate alınmıştır. Kaşkay, Kazak, Horasan, Türkmen ve Halaç grupları bu sebeple inceleme dışı bırakılmıştır.

İran'ın kuzeybatısı olarak adlandırabileceğimiz bölgeye ait diyalektlerden ise üzerine kitap veya tez çalışması yapılmış ve biçim bilgisi açısından incelenmiş çalışmalar tercih edilmiştir. Seçilen çalışmalarla birlikte İran'ın kuzeybatısında konuşulan diyalektler büyük oranda temsil edilebilmiş ve yapılan karşılaştırmalarla da coğrafi bir dağılım gösterilebilmiştir.

Bu bağlamda seçilen çalışmalar ve çalışmaların temsil ettiği eyaletler şunlardır:

---

¹ Çalışmanın konusu olmaması sebebiyle İran coğrafyasındaki Türk hâkimiyetinin daha eskilere gittiği tartışmasına girilmemiş ve Gazneli Devleti ile Kacar Hanedanı arası tarih zikredilmiştir.

² Güney Azerbaycan'ın tarihi sınırları için bk. HEYET, C., (1994), "Azerbaycan'ın Adı ve Sınırları", *TİKA: Avrasya Etüdüleri*, 1, s. 94–100; SOHRABİABAD, H., (2016), *Hemedan (İran) Türk Dönemi Yapılarındaki İnşa, Usta ve Onarım Kitabeleri*. Ankara: Gece Kitaplığı, s. 19; YILMAZ, A., (2013), *Ortaçağ Boyunca Güney Azerbaycan'ın Tarihi Coğrafyası*, Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

A. Atıcı. Sungur Dialektinde Bazı Kelime ve Eklerin Sonundaki /n/ Ünsüzü

I. Batı Azerbaycan Eyaleti [DOĞAN, T., (2010), *Urmiye Ağızları*, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi.]

II. Erdebil Eyaleti [KARİNİ, J., (2009), *Erdebil İli ve Ağızları*, Ankara: Gazi Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi.]

III. Zencan Eyaleti [REZAİ, M., (2015), *İran-Zencan Bölgesi, Kaydar ve Yöresi Ağızları*, Ankara: Gazi Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi.]

IV. Kirmanşah Eyaleti [ATICI, A., (2015), *Sungur Türkçesi*, Konya: Eğitim Yayınevi.]

V. Hemedan Eyaleti [ATICI, A., (2018), *Lalecin Türkçesi*, Çanakkale: Paradigma Akademi.]

VI. Merkezî Eyaleti [DOĞAN, T., (2020), *Tilimhan Divanı (Orta İran Türk Ağzı)*, Ankara: Akçağ Yayınları.]

Çalışmada kelime veya ek sonunda /n/ ünsüzü bulunduran çeşitli dil bilgisel yapılar ele alınmış ve bu yapılar Sungur diyaleti merkeze alınarak yukarıda zikredilen diğer diyaletlerle eş zamanlı olarak karşılaştırılmıştır. Böylece Sungur diyaletinin ilgili diyaletlerle benzeştiği veya ayrıştığı durumlar dağılımsal olarak tarif edilebilmiştir.

Sonunda /n/ ünsüzü bulunduran ve karşılaştırmaya tabi tutulan dil bilgisel yapılar şunlardır:

1. İlgi Hâli Eki
2. Çıkma Hâli Eki
3. Teklik 2. Şahıs İyelik Eki
4. Teklik 2. Şahıs Eki (İyelik Kökenli)
5. Teklik 2. Şahıs Eki (Zamir Kökenli)
6. 1 ve 2. Teklik Şahıs Zamirleri
  - 6.1. 1. Teklik Şahıs Zamiri
  - 6.2. 2. Teklik Şahıs Zamiri

1. İlgi Hâli Eki¹

1.1. SD'de ilgi hâli için [+u], [+un], [+nun] ve [+nu] biçim birimleri kullanılmaktadır. Bu biçim birimlerden [+un] ve [+nun] sınırlı sayıda kaynak kişide ve sınırlı sayıda örnekte karşımıza çıkmaktadır.

1.1.1. [+un] biçim birimi sınırlı sayıda kullanılmakla birlikte tespit edilen örnekleri şu şekildedir:

at minenunni, dún gidiren unni, yúl giyenunni “At binenin(dir), elbise giydirenin(dir), yol gidenindir.” [9, s. 209],

¹ Çalışmada sonu /n/ ünsüzü ile biten yapılar incelendiği için ilgi hâli ekinin {+Xm} biçimi dikkate alınmamıştır.

gellim bularun ivine “Bunların evine geldim” [9, s. 219].

1.1.2. [+nun] biçim birimi de kaynak kişiler tarafından sadece *bu/mu* işaret zamirinden sonra kullanılmıştır. [+nun] biçim biriminin kullanımı da [+un] biçim biriminde olduğu gibi sınırlı sayıdadır.

ağa behruz evrari var bu nun “Behruz bey bunun karısı var mı?” [9, s. 249],

gitmiş munun namzedini dāvar iylemiş imi “Gitmiş bunun nişanlısıyla kavga etmiş” [9, s. 270],

bunun yeke uğli téhrānde “Bunun küçük oğlu Tahran’da.” [9, s. 272],

bunun nenesi kōrddi “Bunun annesi Kürt’tür.” [9, s. 292].

bununne bi ana var imi, bi nene var imi, bicere bacisi “Bunun da bir annesi, bir ninesi bir de kız kardeşi varmış” [9, s. 307],

Yukarda zikredilen [+un] ve [+nun] biçim birimleri bu anlamda SD’nin genel ilgi hâli eki olmayıp sınırlı sayıda kaynak kişide ve örnekte tespit edilmiş örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır.

SD’nin genel ilgi hâline ait biçimler ise [+u] ve [+nu] biçim birimleridir. Bu biçim birimlerden [+u] sonu ünsüz ile biten kök ya da gövdelere gelirken, [+nu] biçim birimi ise *bu* ve *u* işaret zamirlerine ve ünlü ile biten kök ya da gövdelere getirilmektedir.

1.1.3. [+nu] biçim birimine ait tespit edilen örneklerin bazıları şu şekildedir:

bunu neçe uşağı var? “Bunun kaç çocuğu var?” [9, s. 269],

Yefrimhān bunu mallerini tuter “Yefrim Han bunun mallarına el koyar” [9, s. 292],

bunu bice çügürü var idi “Bunun bir çögürü vardı” [9, s. 307–308],

unu suyi geri oleydi “Onun suyu şifalı olurdu” [9, s. 247],

abu kurvenu nemesi yarunneri “Bu Gurve’nin nesi aklında?” [9, s. 338],

dunya nu dā şirinluği kalmemi “Artık dünyanın tadı kalmamış” [9, s. 259].

1.1.4. SD’de genel ilgi hâli olan biçim birimi ise [+u] ilgi hâli ekidir. Kullanım sıklığı oldukça yüksek olan bu biçim birimi ünlü uyumunun dışında sadece [+u] biçimiyle kullanılmaktadır.

senu aru neneri? “Senin adın ne(dir)?” [9, s. 337],

senu işu bahāv “Senin için bakıyor” [9, s. 218],

senu otuz beş yaşu var “Senin yaşın otuz beş var” [9, s. 249],

ey başu üce iranu uşāği “Ey! İran’ın başı dik çocuğu” [9, s. 260],

A. Atıcı. Sungur Dialektinde Bazı Kelime ve Eklerin Sonundaki /n/ Ünsüzü

Şāhsenemne hoşgil _idi senu kimi “Şahsenem de **senin** gibi hoş biriydi” [9, s. 306],

evvel şé'rleru yarunneri? “Eski şiirlerin aklında mı?” [9, s. 252],

aremu alinne her neme yazmışle ile uri “Adamın alnını ne yazmışsalar o olur” [9, s. 209].

1.2. UD’de ilgi hâli ekinin {+Xn}, {+nXn} biçimleri kullanılmaktadır: *vekilin otağında, şaxun duxturu, geçinin sözlerini, kürsünün başına* gibi [10, s. 118].

1.2.1. Yine UD’de de ilgi hâli ekinin {+nX} biçimleri mevcuttur. Bu eki almış örneklerin tamamında tamlanan unsuru ünlü ile başlamaktadır: *birini adı, gönşusunu évine* gibi [10, s. 118].

1.3. ED’de TT’de olduğu gibi ek [+ın], [+in], [+un], [+ün]; [+nın], [+nin], [+nun], [+nün] biçimindedir: *senin qızun, düktürün metebbine, onun évine, gécenin yarısı* gibi [9, s. 133].

1.3.1. Bu biçimlerin dışında ED’de tamlanan unsuru ünlü ile başlıyorsa ilgi hâli ekinin sonundaki /n/ ünsüzü genelde sıfırla nöbetleşmektedir: *birini adı, oğlanu adı* gibi [9, s. 133].

1.4. ZD’de Kaydar merkez, Germap, Sucas, Karakuş ve Şahseven diyalektinde ilgi hâli ekinin {+Xn}, {+nXn} biçimleri mevcuttur: *nökerin, özünün* gibi [11, s. 165].

1.4.1. Kaydar merkez, Germap, Sucas ve Karakuş diyalektlerinde *sen* ve *siz* zamirlerinden sonra düzenli bir biçimde ilgi hâli eki {+iy} biçiminde kullanılmaktadır: *seniy, siziy* gibi [11, s. 165].

1.4.2. Kaydar’ın doğu kesimlerinde ise ilgi hâli eki genellikle {+Xy}, {+nXy} biçiminde kullanılmaktadır: *bağbantıy, qērnıy, dedemiy* gibi [11, s. 165].

1.5. LD’de de ilgi hâli ekinin {+Xn}, {+nXn} biçimleri kullanılmaktadır: *ğardaşımın adı, toyun seheri, küçenin o yen terefinnen* gibi [12, s. 22].

1.5.1. LD’de ayrıca ilgi hâli ekinin {+iyn} biçimi de mevcuttur: *helhiyn sözünnen, seniyn adın* gibi [12, s. 22–23].

Hemedan’ın doğu komşusu olan Merkezî eyaletinin Save ilinde yaşamış olan Tilimhan’ın¹ divanında ilgi hâli ekinin ünsüzle biten kelimelerden sonra {+iy}, ünlü ile biten kelimelerden sonra ise {+niy} biçimleri kullanılmıştır: *yigitleriy, kişiniy* gibi [13, s. 58].

¹ Çalışmada “Tilimhan Divanı” adlı eser, TD şeklinde kısaltılacaktır.

2. Çıkma Hâli Eki

2.1. SD'de tespit edilen çıkma hâline ait biçim birimleri [+den], [+nen] ve [+ne]'dir.

2.1.1. Bu biçim birimlerden [+den] ünlü/ünsüz uyumunun dışında ve sadece [+den] biçiminde kullanılmaktadır. Çıkma hâlinin bu biçiminin kullanımını sınırlıdır.

abu menteğe au bilağden bu yane ari karhâne yerleriri “Bu bölge şu pınardan bu tarafın adı Fabrika yeridir.” [9, s. 296],

behd açmağden danışdi “Baht açmaktan bahsetti” [9, s. 249],

abu kıtabden giyesen “Bu kitaptan devam et” [9, s. 297],

2.1.2. [+nen] biçim birimi ise GT'de de sıkça gördüğümüz ilerleyici benzeşme sonucu /d/ ünsüzünün /n/ ünsüzü ile karşılanması sonucu oluşmuş biçimdir ve SD'de örnekleri mevcuttur.

bunnen uyani giyer uli kemiş'luğ “Buradan o tarafa gider, Kamışlık olur” [9, s. 296],

unnen uyani giyer uli keradāşalti “Ondan o tarafa gider, Karataşaltı olur” [9, s. 296],

halebde işlerdi ki getire irannen tebrizde bu ervari ale “İran'dan, Tebriz'den kız almak için Halep'te çalışıyordu” [9, s. 306],

unnen araşem “Ondan sorayım” [9, s. 214],

2.1.3. SD'de tespit edilen ve örnek sayısı en fazla olan çıkma hâli [+ne] biçim birimidir. Bu özelliğiyle genel çıkma hâli olma eğilimindedir.

ācınne it kırhāvri “Açlıktan it kırıyor.” [9, s. 209],

unne korh ki hudāre korhmez “Allah'tan korkmayandan kork” [9, s. 210],

it gıçınne tıkan çıharmag “İt kıcından diken çıkarmak” [9, s. 210],

bicesi diri dadāv acın ne ülli, diri varidiyu 'yemeri “Biri dedi baban açlıktan öldü, dedi, vardı yemedi” [9, s. 212],

se menne beter gūzu yaşluri “Sen benden daha fazla gözü yaşlısın” [9, s. 256],

me senne beter ezādār bulut “Ben senden daha fazla dertliyim bulut” [9, s. 256],

menum mālim yeřrımhān elınne almi vermi mene “Yefrım Han benim malımı elimden almış bana vermiş” [9, s. 293].

2.1.4. Ayrıca SD'de bulunma hâline ait biçim birimin çıkma hâli fonksiyonunda kullanılmış örnekleri de oldukça fazladır.

āti dirnağde ayirmezle “Eti tırnaktan ayırmazlar” [9, s. 209],

me kerem u āslizarde heberim yoğ “Benim Aslı ile Kerem'den haberim yok” [9, s. 216],

kere güzlerde ut aşdu meni yannırdu “Kara gözlerinden ateş saçtın, yaktın beni” [9, s. 254],

düzlerde gişdu “Düzlerden geçtin” [9, s. 255],

gúl bağde giddi “Gül bağdan gitti” [9, s. 264].

2.2. UD’de çıkma hâli ekinin {+dAn} biçiminde sadece tonlu ünsüzle başlayan biçimleri ve ilerleyici benzeşme sonucu oluşmuş {+nAn} biçimleri bulunmaktadır: *uşaxlıxdan, sütden; günnen, zamannan* gibi [10, s. 124].

2.3. ED’de çıkma hâli ekinin çoğunlukla {+dAn}, sınırlı sayıda örnekte {+tAn} ve ilerleyici benzeşme sonucu {+nAn} biçimleri tespit edilmiştir: *atdan, ilden; saattan, ketten; balasınnan, elimnen* gibi [14, s. 135].

2.4. ZD’de de çıkma hâli eki ünsüz uyumu dışında düzenli olarak {+dAn} biçiminde kullanılmaktadır. Ayrıca ilerleyici benzeşmesi sonucu {+nAn} biçimleri de mevcuttur: *yérden, qızdan; ölümnen, başınnan* gibi [11, s. 167–168].

2.5. LD’de çıkma hâli ekine ait biçimler [+dan], [+dán] ve [-den]dir. Bu biçimlerden [+dan], [+dán]’in örnekleri sınırlı sayıdadır ve bu anlamda LD’nin genel çıkma hâli eki [-den]’dir, denilebilir: *bulardan, yoldán, övden* gibi [12, s. 26].

2.6. TD’de de çıkma hâli eki sadece tonlu {+dAn} biçiminde kullanılmaktadır. Yine TD’de de ilerleyici benzeşme sonucu {+nAn} biçimleri mevcuttur: *poldan, gögden; gövumnan, lebinnen* gibi [13, s. 59].

3. Teklik 2. Şahıs İyelik Eki

3.1. SD’de teklik 2. şahıs iyelik biçim birimleri [+n], [+w] ve [+u]dur.

3.1.1. SD’de teklik 2. şahıs iyelik olarak [+n] biçim biriminin kullanımı oldukça sınırlıdır.

evvel şé’rleru yarunneri? “Eski şiirlerin aklında mı?” [9, s. 252],

eli ağa da arin? “Adım Ali ağa değil mi?” [9, s. 225],

görüüm yarunne ğalmi? “Bakayım aklında kalmış mı?” [9, s. 215],

nèvelerunne se üzu ā torki danişisiz ya farsî? “Torunlarınla Türkçe mi Farsça mı konuşuyorsun?” [9, s. 213],

iki il ivunne kıрманşā umuĝe ervar uşaĝu var ıidi? “İki yıl evin Kirmanşah’taymış, peki eşin çocuğun var mıydı o zaman?” [9, s. 252].

3.1.2. SD’de tespit edilen bir diğer teklik 2. şahıs iyelik biçim birimi ise [+w]dir. Bu biçim birime ait örnekler de sınırlı sayıdadır.

bicesi diri dadâv acınne ülli, diri varidiyu 'yemeri “Biri dedi baban açlıktan öldü, dedi, vardı yemedi” [9, s. 212],

dedâv, nenâv türk_idiler da? “Baban, annen Türk müydü?” [9, s. 214],

meselen abâvğil neme danışirdi bilovse? “Mesela, teyzenler ne anlatırdı?” [9, s. 249],

3.1.3. SD’de kullanımı en yüksek olan teklik 2. şahıs biçim birimi [+u]dur ve bu bağlamda SD’nin genel teklik 2. şahıs iyelik ekidir, denilebilir.

haci hanım evvel aru neneri? “Öncelikle hacı hanım adın ne(dir)?” [9, s. 229],

kuçü aru neneri? “Adın ne(dir)?” [9, s. 267],

neçe sını var “Yaşın kaç?” [9, s. 330],

neçe yaşu var? “Yaşın kaç?” [9, s. 249],

senu turpâğü benim mezârım “Senin toprağın benim mezarım” [9, s. 257],

iki il ivu kırmanşâde_imi? “İki yıl evin Kırmanşah’ta mıymış?” [9, s. 252],

umuğe ervar uşağü var_idi? “O zaman eşin çocuğun var mıydı?” [9, s. 252].

3.2. UD’de teklik 2. şahıs iyelik eki {+n} biçiminde kullanılmakta ve genellikle yardımcı ünlü, ünlü uyumuna uymaktadır: *heğgin, yolun* gibi [10, s. 112–113].

3.2.1. UD’de ayrıca Merengeli, İmamzade, Gülmanhana, Balanuş ve Yekan Çongaralı köylerinde teklik 2. şahıs iyelik eki {+y} biçiminde kullanılmaktadır: *babay, gızıy* gibi [10, s. 113].

3.2.2. Yine Merengeli ve Balanuş köylerinde teklik 2. şahıs iyelik ekinin [+yn] ve [+yñ] biçimleri de kullanılmaktadır: *mamayn, dedeyñ* gibi [10, s. 113].

3.3. ED’de genel teklik 2. şahıs iyelik eki {+n} biçimindedir: *nenen, dedennen* gibi [9, s. 128].

3.3.1. ED’de teklik 2. şahıs iyelik ekinin {+n} biçiminin yanı sıra {+v} ve {+Ø} biçimleri de görülmektedir: *elüve, başuva; uşağua, elüe* gibi [9, s. 129].

3.3.2. Yine ED’nin Hıms bölgesinde teklik 2. şahıs iyelik ekinin {+y} biçimi de bulunmaktadır: *başuyu, kesbüyü* gibi [9, s. 129].

3.4. ZD’de teklik 2. şahıs iyelik eki Şahseven diyalektinde genellikle {+n}, sınırlı sayıda örnekte {+y} biçimindeyken genel olarak ZD’nin teklik

2. şahıs iyelik eki {+y} biçiminde kullanılmaktadır: *öwüye, qızıya; atan* gibi [11, s. 161–162].

3.5. LD’de teklik 2. şahıs iyelik eki {+n}, {+yn} ve biçiminde kullanılmaktadır: *adin, yoldaşyn* gibi [12, s. 19].

3.6. TD’de teklik 2. şahıs ekinin ise sadece {+y} biçimi bulunmaktadır: *lebiy, başiy, yëriyişiy* gibi [13, s. 57].

4. Teklik 2. Şahıs Eki (İyelik Kökenli)

4.1. SD’de iyelik kökenli teklik 2. şahıs eki sıfır biçim birimi ile karşılanmaktadır¹. GT’de iyelik kökenli teklik 2. şahıs eki yapıda mutlaka bir işaretleyici ile karşılanırken SD’de iyelik kökenli teklik 2. şahıs ekinin sıfır biçim birimi ile karşılanması SD’yi farklı kılmaktadır.

kere güzlerde ut_aşduØ meni YannırduØ “Kara gözlerinden ateş saçtın, beni yaktın” [9, s. 254],

Ferhādleri çekduØ dağey felek “Ey Felek! Ferhatları dağa çıkardın.” [9, s. 260],

yazduØ “Yazdın” [9, s. 275],

yazerduØ “Yazardın” [9, s. 279],

se benim yırımne uleyduØ yanerduØ, giyerduØ “Sen benim yerimde olsaydın, yanar giderdin” [9, s. 308],

eger başarduØ ge mehsüsen hoşum gelov “Gelebilirsen çok sevinirim” [9, s. 309],

bi zeng_vureyduØ, geleyduğ da “Arasaydın gelirdik” [9, s. 332],

burde gidduØ medreseye? “Burada mı okula gittin?” [9, s. 340],

meni yād_iyleruØ? “Beni hatırladın mı?” [9, s. 362],

izdivāc iyleruØ? “Evlendin mi?” [9, s. 267].

4.2. UD’de iyelik kökenli teklik 2. şahıs eki {-n} biçiminde kullanılmaktadır: *désen* gibi [10, s. 151].

4.2.1. Ayrıca UD’nin Balanuş köyünde bir örnekte iyelik kökenli teklik 2. şahıs ekinin {-y} biçimi de tespit edilmiştir: *aldıy* gibi [10, s. 151].

4.3. ED’de de iyelik kökenli teklik 2. şahıs eki {-n} biçiminde kullanılmaktadır: *gétün, istesen, yandırdun* gibi [9, s. 161].

4.4. ZD’de iyelik kökenli teklik 2. şahıs ekinin {-n} ve {-y} biçimleri kullanılmaktadır.

¹ Sungur Türkçesi iyelik kökenli şahıs ekleri ile ilgili karşılaştırmalı ve detaylı bilgi için bk. ATICI, A., (2018), "Sungur Türkçesi İyelik Kökenli Şahıs Ekleri Üzerine", 2. Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi, Ankara: Türk Eğitim SEN Genel Merkezi Yayınları, s. 31-44.

İyelik kökenli teklik 2. şahıs ekinin {-n} biçimi Şahseven diyalektinde, {-y} biçimi ise diğer bölgelerde kullanılmaktadır.

isdeseñ, vérdin, çıxdın; gördüy, diseñ, baxsay gibi [11, s. 186].

4.5. LD'de iyelik kökenli teklik 2. şahıs ekinin {-n} ve {-yn} biçimleri kullanılmaktadır: *örgenniyn, getdiñ, uynemeseyn* gibi [12, s. 51].

4.6. TD'de de iyelik kökenli teklik 2. şahıs ekinin sadece {-y} biçimi kullanılmaktadır: *yaratdiñ, saldiñ, tutsey* gibi [13, s. 64].

5. Teklik 2. Şahıs Eki (Zamir Kökenli)

5.1. SD'de; geniş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, öğrenilen geçmiş zaman¹, şart² ve istek, gereklilik³ çekimlerinde zamir kökenli şahıs ekleri kullanılmaktadır. Zamir kökenli teklik 2. şahıs çekiminde kullanılan biçim birimi ise {-se}dir. Ek ünlü uyumunun dışında ve tek şekillidir.

aparese kermāñšāne “Kirmanşah’a götürürsün” [9, s. 345],

neçe dil bilise sen kullen? “Kaç dil biliyorsun?” [9, s. 214],

saati heft şam yiyese “Saat yedide akşam yemeği yiyeceksin” [9, s. 276],

ağa behruz eger gün urteler yatise, ıstiraat iyliyese üsse utağ var “Behruz Bey öğlenleri uyuyorsan, dileniyorsan, yukarıda oda var” [9, s. 308],

üş defa buni doǵlurese tokese başue “Bunu üç defa doldurasın, başına dökesin” [9, s. 248],

yemeluse “Yemelisin” [9, s. 278],

gerey yiyese “Yemelisin” [9, s. 277].

5.2. UD'de kullanılan genel zamir kökenli teklik 2. şahıs eki {-sAn}'dır: *danişisan, olasan, bilisen* gibi [10, s. 148].

5.2.1. UD'de {-sAn} biçim biriminin yanı sıra Merengeli ve Balanuş köylerinde birkaç örnekte [-an], [-än] ve [-en] biçimleri de tespit edilmiştir: *yıxılan, bağlamışen* gibi [10, s. 148].

5.2.2. UD'nin Balanuş, Yekan Çongaralı ve Baranduz köylerinde birkaç örnekte [-ay], [-ey] biçimleri tespit edilmiştir: *alray, örgetmişey* gibi [10, s. 149].

¹ SD'de öğrenilen geçmiş zaman çekiminde zamir kökenli teklik 2. şahıs biçim birimi {-se} değil {-ov} ve {-âv}dur.

se niye bile saralmışov “Sen niye böyle sararmışsın” [9, s. 310],

se menim balâv yemişâv “Sen benim yavrumu yemişsin” [9, s. 344].

² SD'de şart çekimi karmaşık bir durum sergilese de genel itibarıyla Farsça *ege/eger* edatı (< اگر “eger”) + {-e} istek eki ile sağlanmaktadır. Çekim sırasında teklik ve çokluk 1. şahıslar iyelik kökenli şahıs eki alırken, teklik ve çokluk 2. şahıslarda ise zamir kökenli şahıs ekleri kullanılmaktadır.

³ SD'de gereklilik çekimi için {-melu} ve *gerey + fiil+istek eki+şahıs eki* yapıları kullanılmaktadır.

5.2.3. Ayrıca UD'nin Per, Merengeli, Balanuş köylerinde birkaç örnekte zamir kökenli teklik 2. şahıs ekinin [-ayn], [-eyn] biçimleri de tespit edilmiştir: *ğalmışayn*, *gireyn* gibi [10, s. 149].

5.3. ED'de zamir kökenli teklik 2. şahıs eki {-sAn} biçiminde kullanılmaktadır: *aparırsan*, *gédipsen* gibi [9, s. 159].

5.4. ZD'de genel zamir kökenli teklik 2. şahıs eki {-Ay}’dır: *qalmışay*, *tikirey* gibi [11, s. 183].

5.4.1. ZD'de ekin Şahseven diyalektinin önemli bir özelliği olarak da gösterilen {-sXn} ve {-sAn} biçimleri de mevcuttur: *yolluyasan*, *götüresen*, *danışacaxsın*, *véersin*, *düşmüyüpsün* gibi [11, s. 183].

5.4.2. ZD'nin Şahseven diyalektinde tespit edilen ve sınırlı sayıda örneği bulunan bir diğer ek ise {-An}’dır: *gédiren*, *géçeren* gibi [11, s. 183–184].

5.5. LD'de zamir kökenli teklik 2. şahıs eki {-eñ} biçiminde kullanılmaktadır: *issireñ*, *ğorhureñ* gibi [12, s. 48].

5.6. TD'de zamir kökenli teklik 2. şahıs eki {-ey} biçiminde kullanılmaktadır: *ağladirey*, *düşerey* gibi [13, s. 62].

6. 1 ve 2. Teklik Şahıs Zamirleri

6.1. 1. Teklik Şahıs Zamiri

6.1.1. SD'de 1. teklik şahıs zamirinin *men* ve *me* biçimleri bulunmaktadır. *men* şahıs zamiri sınırlı sayıda kaynak kişide ve genellikle şiirlerde tespit edilmiştir. Bunun dışında SD'nin 1. teklik şahıs zamiri *me* olarak tespit edilmiştir.

se urde dur, men burde “Sen orada dur, **ben** burada” [9, s. 272],

men muellimem “**Ben** öğretmenim” [9, s. 294],

me buni satam “**Ben** bunu satayım” [9, s. 220],

çihdım me gellım “**Ben** çıktım, geldim” [9, s. 270],

me bu aremi tanirem “Ben bu adamı tanıyorum” [9, s. 288],

uni me bilmirem “**Ben** onu bilmiyorum” [9, s. 308].

6.1.1.1. SD'de şahıs zamiri çekime girmeden tek başına kullanıldığında sonundaki /n/ ünsüzü sıfırla nöbetleşirken, hâl ekleri ile çekime girdiğinde düzenli olarak *men* biçiminde kullanılmaktadır.

menu senu kimi “**Benim, senin** gibi” [9, s. 307],

meni apardile kermānşāne “**Beni** Kirmanşah’a götürdüler” [9, s. 345],

se mene diyovse kera olmişov “Sen **bana** kararmışsın, diyorsun” [9, s. 308],

bi meblağı menne “Bir miktarı **bende**” [9, s. 226],
se menne beter güzu yaşluri “Sen, **benden** beter gözü yaşlısın” [9, s. 256].

6.1.2. UD’de 1. teklik şahıs zamiri *men* biçiminde kullanılmaktadır: *men* gelecem [10, s. 309].

6.1.2.1. UD’de 1. teklik şahıs zamiri ilgi hâli ile çekime girdiğinde kelime sonundaki /n/ ünsüzünün sıfırla nöbetleştiği örnekler bulunmaktadır: *meem, meim* gibi [10, s. 133].

6.1.2.2. UD’de 1. teklik şahıs zamiri hâl ekleriyle çekime girdiğinde genellikle *men* biçimini korumaktadır: *mene, mennen* gibi [10, s. 133].

6.1.3. ED’de 1. teklik şahıs zamiri *men* biçiminde kullanılmaktadır: *men dünyanun görküyem, men gédim* gibi [9, s. 145].

6.1.3.1. ED’de 1. tekil şahıs zamiri hâl ekleriyle çekime girdiğinde *men* biçimini korumaktadır: *menim, meni, mene, mennen* gibi [9, s. 145].

6.1.4. ZD’de 1. teklik şahıs zamiri *men* biçiminde kullanılmaktadır: *onu men bilmirém, men tek gédeceyem* gibi [11, s. 176].

6.1.4.1. ZD’de 1. teklik şahıs zamiri hâl ekleriyle çekime girdiğinde genellikle *men* biçimini korumaktadır: *menim tekin, meni öldürdü, mene didi, qorxalla mennen* gibi [11, s. 176].

6.1.4.2. ZD’de bazı örneklerde 1. teklik şahıs zamirinin ilgi hâli ile çekime girdiğinde sonundaki /n/ ünsüzünün sıfırla nöbetleştiği örnekler de mevcuttur: *meim balalarım, mēm haqqımı* gibi [11, s. 176–177].

6.1.5. LD’de 1. teklik şahıs zamiri *men* biçiminde kullanılmaktadır: *men bilmirem, men getdim tükane* gibi [12, s. 34].

6.1.5.1. LD’de 1. teklik şahıs zamiri hâl ekleriyle çekime girdiğinde genellikle *men* biçimini korumaktadır: *menum pulum, eziyet eylerdi mene, meni ata münnürdüle, menne yoḥ, mennen biçe yaş böyügeḥ?* gibi [12, s. 34].

6.1.5.2. LD’de 1. teklik şahıs zamirinin ilgi hâli ile çekime girdiği bazı örneklerde şahıs zamirinin sonundaki /n/ ünsüzünün sıfırla nöbetleştiği örnekler de mevcuttur: *meim bi yoldaşım varıdı* gibi [12, s. 34–35].

6.1.6. TD’de 1. teklik şahıs zamiri *men* biçiminde kullanılmaktadır: *men onu sövmüşem, men gara gün çekdim* gibi [13, s. 186].

6.1.6.1. TD’de 1. teklik şahıs zamiri hâl ekleriyle çekime girdiğinde *men* biçimini korumaktadır: *menim, meni, mene, menne, mennen* gibi [13, s. 60].

6.2. 2. Teklik Şahıs Zamiri

6.2.1. SD’de 2. teklik şahıs zamiri *sen* ve *se* olarak tespit edilmiştir. Bu kullanımlardan *sen* biçiminin sınırlı sayıda örneği mevcuttur. Buna karşılık şahıs zamiri olarak *se* biçimi ise kullanımı yaygın ve SD’nin genel şahıs zamiri durumundadır.

sen meni aparurse konyeye “**Sen** beni Konya’ya götürür müsün?” [9, s. 249],

se urde dur, men burde “**Sen** orada dur, ben burada.” [9, s. 272],

ağa b êhruz niye bulari se yazmiyâvse “Behruz Bey, **sen** bunları neden yazmıyorsun?” [9, s. 291],

se uni bilmiyovse “**Sen** onu bilmiyorsun” [9, s. 308],

se benim yırımne uleydu yanerdu, giyerdu “**Sen** benim yerimde olsaydın, yanar giderdin.” [9, s. 308],

se niye bile saralmışov “**Sen** neden böyle sararmışsın?” [9, s. 310].

6.2.1.1. SD’de tıpkı 1. teklik şahıs zamirinde olduğu gibi 2. teklik şahıs zamiri çekime girmeden tek başına kullanıldığında *se* biçiminde son ses durumundaki /n/ ünsüzü sıfırla nöbetleşirken, hâl ekleriyle çekime girdiğinde düzenli olarak *sen* biçiminde kullanılmaktadır.

senü aru neneri? “**Senin** adın nedir?” [9, s. 337],

aç kucağı tã seni kucağleyim “Aç kucağımı, **seni** kucaklayayım” [9, s. 257],

êsfahân sene ne gelmi “İsfahan **sana** ne gelmiş?” [9, s. 311],

senne lâle durâğ yuğdi “**Sende** lale dudak yoktu” [9, s. 263],

ben senden beter ezadar bulut “Ben **senden** daha dertliyim, bulut.” [9, s. 392].

6.2.2. UD’de 2. teklik şahıs zamiri *sen* biçiminde kullanılmaktadır: *sen benim bacımsan* gibi [10, s. 313].

6.2.2.1. UD’de 2. teklik şahıs zamiri hâl ekleriyle çekime girdiğinde genellikle *sen* biçimini korumaktadır: *sení, sene, sennen* gibi [10, s. 134].

6.2.2.2. UD’de 2. teklik şahıs zamiri hâl ekleriyle çekime girdiğinde bazı örneklerde kelime sonundaki /n/ ünsüzü sıfırla nöbetleşebilmektedir: *sēn, seen, seín* gibi [10, s. 134].

6.2.3. ED’de 2. teklik şahıs zamiri *sen* biçiminde kullanılmaktadır: *sen meni alladıpsan, sen derdün mene dé* gibi [9, s. 145].

6.2.3.1. ED’de 2. teklik şahıs zamiri hâl ekleriyle çekime girdiğinde *sen* biçimini korumaktadır: *senin qızun, seni aparer, sene, sende, sennen* gibi [9, s. 145].

6.2.4. ZD’de 2. teklik şahıs zamiri *sen* biçiminde kullanılmaktadır: *sen diyreyé, sen munu öldürmüşey* gibi [11, s. 177].

6.2.4.1. ZD’de 2. teklik şahıs zamiri hâl ekleriyle çekime girdiğinde genellikle *sen* biçimini korumaktadır: *seniy qızıya, allah seni saxlasın, sene nöker_olām, sennen gellik* gibi [11, s. 177]).

6.2.4.2. ZD’de 2. teklik şahıs zamirinin ilgi ve yönelme hâli ile çekime girdiğinde sınırlı sayıda örnekte sonundaki /n/ ünsüzünün sıfırla nöbetleştiği görülmektedir: *seyi xitmetiye, sēy terefiy, see véri* gibi [11, s. 177].

6.2.5. LD’de 2. teklik şahıs zamiri *sen* biçiminde kullanılmaktadır: *sen meim çöreğim almışeş, sen niye görhureş* gibi [13, s. 35].

6.2.5.1. LD’de 2. teklik şahıs zamiri hâl ekleriyle çekime girdiğinde *sen* biçimini korumaktadır: *seniyn adin nemedi?, seni götürem burden, sene görsedmerem, men sennen çöygür issirdim* gibi [12, s. 35].

6.2.6. TD’de 2. teklik şahıs zamiri *sen* biçiminde kullanılmaktadır: *ne sen mennen_ayrul ne de men sennen gibi* [13, s. 172].

6.2.6.1. TD’de 2. teklik şahıs zamiri hâl ekleriyle çekime girdiğinde *sen* biçimini korumaktadır: *seniy, seni, sene, senne, sennen* gibi [13, s. 60].

7. Değerlendirme ve Sonuç

7.1. İlgi Hâli Eki

Tablo 1: İlgi hâli ekinin SD, UD, ED, ZD, LD ve TD’deki biçimleri.

İlgi Hâli Eki	
Sungur Diyalekti	[+u] ¹ , [+un] ² , [+nun] ³ , [+nu]
Urmiye Diyalekti	[+ın], [+in], [+un], [+ün]; [+nım], [+nin], [+nun], [+nün]; {+nX} ⁴
Erdebil Diyalekti	[+ın], [+in], [+un], [+ün]; [+nım], [+nin], [+nun], [+nün]; {+nX} ⁵

¹ SD’nin genel ilgi hâli ekidir.

² Sınırlı sayıda örnekte tespit edilmiştir.

³ Sınırlı sayıda örnekte tespit edilmiştir.

⁴ Ünlü ile biten kelimelerden sonra tespit edilmiştir.

⁵ Ünlü ile biten kelimelerden sonra tespit edilmiştir.

A. Atıcı. Sungur Dialektinde Bazı Kelime ve Eklerin Sonundaki /n/ Ünsüzü

	{+iy} ¹ {+Xy}; {+nXy} ²
Lalecin Dialekti	[+m], [+in], [+un], [+ün]; [+nım], [+nin], [+nun], [+nün]; {+iyn}
Tilimhan Divanı	{+iy}; {+niy}

7.1.1. Taranan metinlerde UD ve ED’de ilgi hâli ekinin sonundaki /n/ ünsüzleri korunmuştur. Ünlü ile biten bazı örneklerde ise ilgi hâli ekininin {+nX} biçimleri tespit edilmiş ve ekin sonundaki /n/ ünsüzünün sıfırla nöbetleştiği görülmüştür.

7.1.2. LD’de ilgi hâli ekinin sonundaki /n/ ünsüzünün korunduğu görülmüştür.

7.1.3. ZD’de ilgi hâli ekinin sonundaki /n/ ünsüzü korunurken özellikle Kaydar yöresi ve doğu kesimlerinde ek sonundaki /n/ ünsüzünün /y/ ünsüzü ile karşılandığı tespit edilmiştir.

7.1.4. TD’de ise ilgi hâli ekinin sonundaki /n/ ünsüzü düzenli olarak /y/ ünsüzü ile karşılanmıştır.

7.1.5. SD’de ilgi hâlinin [+u], [+un], [+nun] ve [+nu] biçimleri kullanılmaktadır. Bu biçimlerden sonu /n/ ünsüzüyle biten örneklerin sayısı oldukça sınırlı olmakla birlikte, sonu ünlü ile biten örneklerin sayısı oldukça fazladır ve ayrıca ünlü ile biten örneklerin SD’nin genel ilgi hâli eki olma yönünde standartlaşması söz konusudur. Bu karışık görünüm sebebiyle sonu ünlü ile biten biçim birimlerinin sonundaki /n/ ünsüzleri sıfırla nöbetleşmektedir, denilebilir. Bu standartlaşma eğilimi devam ettiği sürece /n/ ünsüzü sıfırla nöbetleşme aşamasından /n/ > /Ø/ ünsüz düşmesi aşamasına geçecektir. Fakat an itibarıyla bu aşama gerçekleşmemiştir.

7.2. Çıkma Hâli Eki

Tablo 2: Çıkma hâli ekinin SD, UD, ED, ZD, LD ve TD’deki biçimleri.

Çıkma Hâli Eki	
Sungur Dialekti	[+den] ³ [+nen] ⁴ [+ne] ⁵

¹ Kaydar merkez, Germap, Sucas ve Karakaş diyalektlerinde *sen* ve *siz* zamirlerinden sonra düzenli bir biçimde kullanıldığı tespit edilmiştir.

² Kaydar’ın doğu kesimlerinde kullanımı tespit edilmiştir.

³ Sınırlı sayıda örnekte tespit edilmiştir.

⁴ Sınırlı sayıda örnekte tespit edilmiştir.

⁵ SD’nin genel çıkma hâli ekidir.

Urmiye Diyalekti	[+dan], [+den] [+nan], [+nen]
Erdebil Diyalekti	[+dan], [+den], {+tAn} ¹ [+nan], [+nen]
Zencan Diaylekti	[+dan], [+den] [+nan], [+nen]
Lalecin Diyalekti	[+dan] ² , [+dán] ³ , [+den] ⁴
Tilimhan Divanı	[+dan], [+den] [+nan], [+nen]

7.2.1. UD, ED, ZD, LD ve TD’de çıkma hâli eki ünsüz uyumu dışında sadece /d/’li [+dan], [+den] biçimleriyle kullanılmıştır ve yine tamamında ünsüz benzeşmesi sonucu /n/’li [+nan], [+nen] biçimler tespit edilmiştir.

7.2.2. SD’de ise çıkma hâli eki hem ünlü hem de ünsüz uyumu dışında ve sınırlı sayıda örnekte [+den] ve [+nen] biçimleriyle kullanılmıştır. Bu sınırlı sayıda örneklerin dışında SD’de genel çıkma hâli eki [+ne] ve [+de] olma eğilimindedir ve ek sonundaki /n/ ünsüzü sıfırla nöbetleşmektedir. Bu eğilimin devam etmesi durumunda ilgi hâli ekinde olduğu gibi SD’de çıkma hâli eki de ek sonundaki /n/ ünsüzünü düşürüp [+ne] ve [+de] biçimlerini genel çıkma hâli eki yapması söz konusudur.

7.3. Teklik 2. Şahıs İyelik Eki

Tablo 3: Teklik 2. şahıs iyelik ekinin SD, UD, ED, ZD, LD ve TD’deki biçimleri.

Teklik 2. Şahıs İyelik Eki	
Sungur Diyalekti	[+n] ⁵ [+w] ⁶ [+u] ⁷
Urmiye Diyalekti	[+n] ⁸

¹ Sınırlı sayıda örnek tespit edilmiştir.

² Sınırlı sayıda örnek tespit edilmiştir.

³ Sınırlı sayıda örnek tespit edilmiştir.

⁴ LD’nin genel çıkma hâli ekidir.

⁵ Sınırlı sayıda örnek tespit edilmiştir.

⁶ Sınırlı sayıda örnek tespit edilmiştir.

⁷ SD’nin genel teklik 2. şahıs iyelik ekidir.

⁸ UD’nin genel teklik 2. şahıs iyelik ekidir.

	[+y] ¹ [+yn], [+yn] ²
Erdebil Dialekti	[+n] ³ [+v] [+y] ⁴ [+Ø]
Zencan Dialekti	[+n] ⁵ [+y] ⁶
Lalecin Dialekti	[+n] [+yn]
Tilimhan Divanı	{+y}

7.3.1. UD, ED ve LD’de teklik 2. şahıs iyelik ekinin [+n] ve [+y] biçimleri olmakla birlikte genel teklik 2. şahıs iyelik eki [+n]’dir.

7.3.2. ZD’de Şahseven diyalektinde teklik 2. şahıs ekinin [+n] biçimi görülmekle birlikte ZD’nin genel teklik 2. şahıs iyelik eki [+y] biçimindedir.

7.3.3. TD’de ise teklik 2. şahıs iyelik eki düzenli bir biçimde /y/ olarak kullanılmaktadır.

7.3.4. SD’de ise teklik 2. şahıs iyelik ekinin sınırlı sayıda [+n] ve [+w] biçimi kullanılmıştır. [+n] ekinin düşme eğiliminde olması sebebiyle kendisinden önceki ünlü uyumunun dışında ve tek biçimli /u/ bağlama ünlüsü iyelik görevini üstlenmektedir [*senin adın > senu aru gibi] ve bu kullanım düzenli hâle geldiğinde SD’nin genel teklik 2. şahıs iyelik eki [+u] olacaktır, denilebilir.

7.4. Teklik 2. Şahıs Eki (İyelik Kökenli)

Tablo 4: Teklik 2. şahıs ekinin (iyelik kökenli) SD, UD, ED, ZD, LD ve TD’deki biçimleri.

Teklik 2. Şahıs Eki (İyelik Kökenli)	
Sungur Dialekti	{-Ø}
Urmiye Dialekti	[-n] ⁷ [-y] ⁸

¹ UD’nin Merengeli, İmamzade, Gülmanhana, Balanuş ve Yekan Çongaralı köylerinde tespit edilmiştir.

² UD’nin Merengeli ve Balanuş köylerinde tespit edilmiştir.

³ ED’nin genel teklik 2. şahıs iyelik ekidir.

⁴ ED’nin Hımıs bölgesinde tespit edilmiştir.

⁵ ZD’nin Şahseven diyalektinde tespit edilmiştir.

⁶ ZD’nin genel teklik 2. şahıs iyelik ekidir.

⁷ UD’nin genel teklik 2. şahıs (İyelik Kökenli) ekidir.

⁸ UD’nin Balanuş köyünde bir örnekte tespit edilmiştir.

Erdebil Diyalekti	{-n}
Zencan Diaylekti	[-n] ¹ [-y] ²
Lalecin Diyalekti	[-ɲ] [-yn]
Tilimhan Divanı	{-y}

7.4.1. SD dışındaki tüm ilgili diyalektlerde teklik 2. şahıs eki (iyelik kökenli) yapıda bir biçim birimi ile işaretlenmektedir. Bu bağlamda UD, ED ve ZD’de teklik 2. şahıs eki (iyelik kökenli) [+n] biçiminde karşımıza çıkmaktadır.

7.4.2. ZD’nin Şahseven diyalekti dışındakiler ve TD’de ise teklik 2. şahıs eki (iyelik kökenli) yapıda [+y] ile işaretlenmektedir.

7.4.3. SD’ise diğer diyalektlerden farklı olarak teklik 2. şahıs eki (iyelik kökenli) düzenli olarak sıfır biçim birimi ile işaretlenmektedir.

7.5. Teklik 2. Şahıs Eki (Zamir Kökenli)

Tablo 5: Teklik 2. şahıs ekinin (zamir kökenli) SD, UD, ED, ZD, LD ve TD’deki biçimleri.

Teklik 2. Şahıs Eki (Zamir Kökenli)	
Sungur Diyalekti	{-se}
Urmiye Diyalekti	{-sAn} ³ [-an], [-än], [-en] ⁴ [-ay], [-ey] ⁵ [-ayn], [-eyn] ⁶
Erdebil Diyalekti	{-sAn}
Zencan Diaylekti	{-Ay} ⁷ {-sXn} ⁸ {-sAn} ⁹ {-An} ¹⁰
Lalecin Diyalekti	{-eɲ}
Tilimhan Divanı	{-ey}

¹ ZD’nin Şahseven diyalektinde tespit edilmiştir.

² ZD’nin Şahseven diyalekti dışındaki bölgelerde tespit edilmiştir.

³ UD’nin genel teklik 2. şahıs (Zamir Kökenli) ekidir.

⁴ UD’nin Merengeli ve Balanuş köylerinde sınırlı sayıda örnek tespit edilmiştir.

⁵ UD’nin Balanuş, Yekan Çongarlı ve Baranduz köylerinde birkaç örnek tespit edilmiştir.

⁶ UD’nin Per, Merengeli, Balanuş köylerinde birkaç örnek tespit edilmiştir.

⁷ ZD’nin genel teklik 2. şahıs (Zamir Kökenli) ekidir.

⁸ ZD’nin Şahseven diyalektinde tespit edilmiştir.

⁹ ZD’nin Şahseven diyalektinde tespit edilmiştir.

¹⁰ ZD’nin Şahseven diyalektinde sınırlı sayıda örnek tespit edilmiştir.

A. Atıcı. Sungur Dialektinde Bazı Kelime ve Eklerin Sonundaki /n/ Ünsüzü

7.5.1. Teklik 2. şahıs eki (zamir kökenli) ilgili diyalektlerde incelendiğinde üç grup ortaya çıkmaktadır:

7.5.1.1. Birinci grup ek sonunda /n/ ünsüzünü koruyanlar: UD, ED, ZD'nin Şahseven diyaletinde ve LD'de.

7.5.1.2. İkinci grup ek sonunda /y/ ünsüzü bulunduranlar: UD'nin Balanuş, Yekan Çongarlı ve Baranduz köylerinde birkaç örnekte, ZD ve TD'de.

7.5.2. Üçüncü grubu ise SD oluşturmaktadır ve diğer diyalektlerden farklı olarak ek sonundaki /n/ ünsüzünü düzenli olarak düşürmektedir. SD'de ek aynı zamanda ünlü uyumunun da dışında sadece {-se} biçiminde kullanılmaktadır.

7.6. 1 ve 2. Teklik Şahıs Zamirleri

7.6.1. 1. Teklik Şahıs Zamiri

Tablo 6: 1. teklik şahıs zamirinin SD, UD, ED, ZD, LD ve TD'deki biçimleri.

1. Teklik Şahıs Zamiri	
Sungur Dialekti	<i>men</i> ¹ <i>me</i> ²
Urmiye Dialekti	<i>men</i> ³ <i>me</i> ⁴
Erdebil Dialekti	<i>men</i>
Zencan Diaylekti	<i>men</i> ⁵ <i>me</i> ⁶
Lalecin Dialekti	<i>men</i> ⁷ <i>me</i> ⁸
Tilimhan Divanı	<i>men</i>

7.6.1.1. 1. teklik şahıs zamiri UD, ED, ZD, LD ve TD'de düzenli olarak *men* biçiminde kullanılmaktadır. *men* zamirinin ilgili diyalektlerde

¹ Sınırlı sayıda örnek tespit edilmiştir.

² SD'nin genel 1. teklik şahıs zamiridir.

³ UD'nin genel 1. teklik şahıs zamiridir.

⁴ Bazı örneklerde ilgi hâliyle çekime girdiğinde /n/ ünsüzü sıfırla nöbetleşmektedir.

⁵ ZD'nin genel 1. teklik şahıs zamiridir.

⁶ Bazı örneklerde ilgi hâli ile çekime girdiğinde /n/ ünsüzü sıfırla nöbetleşmektedir.

⁷ LD'nin genel 1. teklik şahıs zamiridir.

⁸ Bazı örneklerde ilgi hâli ile çekime girdiğinde /n/ ünsüzü sıfırla nöbetleşmektedir.

ilgi hâliyle çekime girdiği bazı örneklerde kelime sonundaki /n/ ünsüzünün sıfırla nöbetleştiği görülmektedir.

7.6.1.2. SD ise 1. teklik şahıs zamirinin *men* ve *me* biçimleri kullanılmaktadır. Zamirin *men* biçimi sınırlı sayıda örnekte tespit edilmiştir. Zamirin *me* biçimi ise SD'nin genel 1. teklik şahıs zamiridir. Fakat *me* şahıs zamiri hâl ekleriyle çekime girdiğinde sonundaki /n/ ünsüzü tekrar yapıda işaretlenmektedir. Yani SD'de 1. teklik şahıs zamiri üzerine herhangi bir ek almadığında diğer diyalektlerden farklı olarak /n/ ünsüzü sıfırla nöbetleşirken, herhangi bir ek aldığıda tekrar yapıda işaretlenmektedir.

7.6.2. 2. Teklik Şahıs Zamiri

Tablo 7: 2. teklik şahıs zamirinin SD, UD, ED, ZD, LD ve TD'deki biçimleri.

2. Teklik Şahıs Zamiri	
Sungur Diyalekti	<i>sen</i> ¹ <i>se</i> ²
Urmiye Diyalekti	<i>sen</i> ³ <i>se</i> ⁴
Erdebil Diyalekti	<i>sen</i>
Zencan Diyalekti	<i>sen</i> ⁵ <i>se</i> ⁶
Lalecin Diyalekti	<i>sen</i>
Tilimhan Divanı	<i>sen</i>

7.6.2.1. 2. teklik şahıs zamiri UD, ED, ZD, LD ve TD'de düzenli olarak *sen* biçiminde kullanılmaktadır. *sen* zamirinin ilgili diyalektlerde hâl ekleriyle çekime girdiği bazı örneklerde kelime sonundaki /n/ ünsüzünün sıfırla nöbetleştiği görülmektedir.

7.6.2.2. SD ise 2. teklik şahıs zamirinin *sen* ve *se* biçimleri kullanılmaktadır. Zamirin *sen* biçimi sınırlı sayıda örnekte tespit edilmiştir. Zamirin *se* biçimi ise SD'nin genel 2. teklik şahıs zamiridir. Fakat *se* şahıs zamiri hâl ekleriyle çekime girdiğinde sonundaki /n/ ünsüzü tekrar yapıda işaretlenmektedir. Yani SD'de 2. teklik şahıs zamiri üzerine herhangi bir ek

¹ Sınırlı sayıda örnek tespit edilmiştir.

² SD'nin genel 2. teklik şahıs ekidir.

³ UD'nin genel 2. teklik şahıs zamiridir.

⁴ Bazı örneklerde hâl ekleri ile çekime girdiğinde /n/ ünsüzü sıfırla nöbetleşmektedir.

⁵ ZD'nin genel 2. teklik şahıs zamiridir.

⁶ Bazı örneklerde ilgi ve yönelme hâli ile çekime girdiğinde /n/ ünsüzü sıfırla nöbetleşmektedir.

A. Atıcı. Sungur Dialektinde Bazı Kelime ve Eklerin Sonundaki /n/ Ünsüzü

almadığında diğer diyalektlerden farklı olarak /n/ ünsüzü sıfırla nöbetleşirken, herhangi bir ek aldığıda tekrar yapıda işaretlenmektedir.

7.7. Sonuç olarak İran'da aynı ağız coğrafyasında yer alan Urmiye (Batı Azerbaycan Eyaleti), Erdebil (Erdebil Eyaleti), Zencan (Zencan Eyaleti), Lalecin (Hemedan Eyaleti), Tilimhan Divanı (Merkezî Eyaleti) ve Sungur (Kirmanşah Eyaleti) diyalektleri kendi aralarında eş zamanlı olarak çeşitli dil bilgisel yapılar göz önünde tutularak karşılaştırılmıştır.

İlgili dil bilgisel yapılar karşılaştırıldığında

7.7.1. UD ve ED'de ilgi hâli ekinin sonundaki /n/ ünsüzünün korunduğu, ZD'de ek sonundaki /n/ ünsüzünün /y/'li biçimlerinin de görüldüğü, TD'de ek sonu /n/ ünsüzünün düzenli bir biçimde /y/ ünsüzü ile karşılandığı, SD'de ise ilgi hâli ekinin sonundaki /n/ ünsüzünü sıfırla nöbetleşmesi ve düşme eğiliminde olması bakımından diğer diyalektlerden daha ileri seviyede olduğu görülmüştür. Ayrıca coğrafi olarak kuzeyden güneye doğru inildikçe ilgi hâli ekinin sonundaki /n/ ünsüzünün /y/ ile karşılanmaya başlandığı, Hemedan'ın doğusunda yani Merkezî eyaletinde /y/'leşmenin düzenli hâle geldiği, Hemedan'ın batısında ise /n/ ünsüzünün sıfırla nöbetleşme ve düşme eğiliminde olduğu ortaya çıkmıştır.

7.7.2. UD, ED, ZD, LD ve TD'de çıkma hâli ekinin sonundaki /n/ ünsüzü korunurken, çıkma hâli ekinin sonundaki /n/ ünsüzünün sıfırla nöbetleşmesi ve düşme eğiliminde olması bakımından SD'nin diğer diyalektlerden daha ileri seviyede olduğu tespit edilmiştir.

7.7.3. Teklik 2. şahıs iyelik eki {+n} kuzeyden güneye doğru inildikçe {+y} biçimi ile karşılanırken, SD'de teklik 2. şahıs iyelik eki {+n}'nin görevini yanındaki bağlama ünlüsüne devretmesi sebebiyle {+u} biçimini alması bakımından SD, diğer diyalektlerden ayrılmaktadır. Kuzeyden güneye inildikçe görülmeye başlayan /n/ > /y/ değişimi coğrafi dağılım bakımından ilgi hâli ekiyle örtüşmektedir.

7.7.4. Teklik 2. şahıs eki (iyelik kökenli) SD hariç tüm diyalektlerde yapıda işaretlenirken kuzeyden güneye doğru inildikçe /y/'li biçimleri ortaya çıkmaktadır. SD'de ise teklik 2. şahıs ekinin (iyelik kökenli) tıpkı teklik 3. şahıs eki gibi düzenli olarak sıfır biçim birimiyle işaretlenerek diğer diyalektlerden ayrıldığı tespit edilmiştir.

7.7.5. Teklik 2. şahıs eki (zamir kökenli) ilgili diyalektlerde ek sonunda /n/ ya da güneye inildikçe /y/ ünsüzü ile karşılanırken, SD'de düzenli olarak ek sonundaki /n/ ünsüzünün düşmüş olduğu tespit edilmiştir.

7.7.6. İlgili diyalektlerde 1. teklik şahıs zamiri hâl ekleriyle çekime girmediği zaman düzenli bir biçimde *men* olarak kullanılırken, SD'de bu

durumun tersi olarak zamirin *me* biçiminde kullanıldığı ve kelime sonundaki /n/ ünsüzünün sıfırla nöbetleştiği görülmektedir.

7.7.7. İlgili diyalektlerde 2. teklik şahıs zamiri hâl ekleriyle çekime girmediği zaman düzenli bir biçimde *sen* olarak kullanılırken, SD'de bu durumun tersi olarak zamirin *se* biçiminde kullanıldığı ve kelime sonundaki /n/ ünsüzünün sıfırla nöbetleştiği tespit edilmiştir.

7.7.8. Mevcut incelemelerden çıkan önemli sonuçlardan biri seçilen eyaletlerden güneye doğru inildikçe /n/ ünsüzünün /y/ ünsüzü ile karşılama eğilimidir. Bu anlamda Zencan eyaleti bu değişiminin düzenli görülmeye başladığı eyaletken Merkezî eyaleti bu değişiminin standart hâle geldiği bölgedir.

7.7.9. Elde edilen diğer önemli sonuç ise ilgili yapılarının sonundaki /n/ ünsüzleri güneye ve güneydoğuya ilerledikçe /y/'leşirken, güneybatıya yani Sungur bölgesine gelindiğinde /n/ ünsüzlerinin sıfırla nöbetleşme ya da düşme eğilimde olması, bu bakımından da Sungur bölgesinin diğer bölgelerden ayrı bir durum sergilemesidir.

Kısaltmalar

bk.	: bakımız
D	: Diyalekt
ED	: Erdebil Diyalekti
GT	: Genel Türkçe
LD	: Lalecin Diyalekti
MD	: Melekan Diyalekti
SD	: Sungur Diyalekti
TD	: Tilimhan Divanı
TT	: Türkiye Türkçesi
UD	: Urmiye Diyalekti
ZD	: Zencan Diyalekti

Kaynaklar

1. Şahit, B., "İran'da Resmi Bir Araştırmaya Göre İran Türkleri'nin Nüfus Dağılımı", <https://www.turkyurduhaber.org/kose-yazisi/201/iranda-resmi-bir-arastirmaya-gore-iran-turklerinin-nufus-dagilimi.html> (Erişim Tarihi: 19.03.2017).
2. Blaga, R., *İran Halkları El Kitabı*, Yeni Zamanlar Dağıtım. 1997.
3. Saray, M., *Türk-İran İlişkileri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi. 1999.
4. Sarrafi, A., R., "İran Türklerinin Dili ve Fokloru", *Varlık* (114-3). 1999.
5. Sarrafi, A., R., "İran'da Türklerin Coğrafya ve Ahali Sayısı", *Dilmaç* (2). 2005
6. Albayrak, R., *Türklerin İrani -Yakın Gelecek-*, Ankara: Berikan Yayınevi. 2013
7. Güldiken, K., "İran'da Yaşayan 33 Milyon Türkü Düşününüz", *Azerbaycan* (322). 1998.
8. Çehregani, M., A., "Hedefimiz Milli Kültürümüze Sahip Çıkmak", *2023* (14). 2002.
9. Atıcı, A., *Sungur Türkçesi*, Konya: Eğitim Yayınevi. 2015.
10. Doğan, T., *Urmiye Ağızları*, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. 2010.

A. Atıcı. Sungur Dialektinde Bazı Kelime ve Eklerin Sonundaki /n/ Ünsüzü

11. Rezaei, M., *İran-Zencan Bölgesi, Kaydar ve Yöresi Ağızları*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. 2015.
12. Atıcı, A., *Lalecin Türkçesi*, Çanakkale: Paradigma Akademi. 2018.
13. Doğan, T., *Tilimhan Divanı (Orta İran Türk Ağzı) Giriş-İnceleme-Metin-Dizin*, Ankara: Akçağ Yayınları. 2020.
14. Karini, J., *Erdebil İli ve Ağızları*, Ankara: Gazi Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi. 2009.

Андатпа

Тарихи кезеңдерде әртүрлі түркі мемлекеттері құрылған Иран жері – қазіргі таңда да түркі халықтары өмір сүріп жатқан маңызды территориялардың бірі. Қазақ, хорасан, түркімен, кашқай, сунгур, халач, т.б. түркі қауымдары Иранның әртүрлі аймағына таралған. Таралу кеңістігі бойынша Иранның солтүстік-батысы түркілердің ең көп мекен еткен аймағы саналады. Мақаланың тақырыбына айналып отырған сунгур диалектісі де аталған аймақтың оңтүстік-батысына тән. Сунгур диалектісі әртүрлі этникалық топтардың араласып отырған аймағында орналасқандықтан өзіне тән тілдік ерекшеліктері бар. Бұл мақалада сунгур диалектісі орталық ретінде алынып, кейбір сөздер мен қосымшалардың соңындағы /n/ дауыстысына қатысты құбылыстар көрші түркі диалектілеріндегі ерекшеліктермен салыстырылады. Осылайша бір территорияда мекен ететін сунгур диалектілері мен басқа да көрші диалектілердің ұқсастықтары, өзіндік ерекшеліктері қарастырылады.

Кілт сөздер: Иран, Иран түркілері, Ирандағы түркі диалектілері, сунгур диалектісі, сөз және қосымша соңындағы /n/ дауыссызы.

(А. Атыдзы. Сунгур диалектіндегі кейбір сөздер мен қосымшалардың соңындағы /n/ дауыссыздарының көрінісі)

Аннотация

Территория Ирана, где в исторические периоды были созданы различные тюркские государства, по-прежнему остается одной из важнейших территорий, населенных тюркскими народами. Казахи, хорасанские тюрки, туркмены, кашкайцы, сунгуры, халаджи и др. так называемые тюркские народы разбросаны по всей территории Ирана. С точки зрения распространения тюрков северо-запад Ирана является самым густонаселенным регионом. Сунгурский диалект, который является предметом данного исследования, также расположен на юго-западной части упомянутого региона. Поскольку сунгурский диалект расположен в регионе, где пересекаются различные этнические группы, он проявляет свои грамматические особенности. В данном исследовании, взяв сунгурский диалект за основу, будет сравниваться положение согласного /n/ в конце некоторых слов и окончаний с другими соседними тюркскими диалектами. Таким образом, рассматриваются сходства и различия между сунгурским диалектом и другими соседними тюркскими диалектами, проживающими на той же территории.

Ключевые слова: Иран, иранские тюрки, иранские тюркские диалекты, сунгурский диалект, согласный /n/ в конце слова и окончания.

(А. Атыдзы. Сравнительный анализ согласного / n / в конце некоторых слов и окончаний в сунгурском диалекте)